

UN MAESTRU AL PICTURII ROMÂNEȘTI ÎN SECOLUL AL XVI-LEA

DINU C. GIURESCU

Dacă numele unor înzestrați miniaturişti — ne gândim, între alții, la Gavril Uric, Teodor Mărișescu, Nicodim sau Spiridon — ale căror manuscrise măiestrit împodobite reprezintă valori certe ale artei românești, sînt, de mulți ani, cunoscut, în schimb, artiștii cărora datorăm picturile murale ale ctitoriilor noastre, îndeosebi a celor moldovene din secolul al XVI-lea, păreau sortiți să rămînă în anonimat. Pentru picturile exterioare — rînduite astăzi, cu deplin temei, printre operele reprezentative pe plan european și studiate cu decenii în urmă de învățați de prestigiu — amintim de J. Strzygowski, G. Balș, I. D. Ștefănescu, P. Henri, A. Grabar sau Talbot Rice — nu se puteau da numele artiștilor. Recent, ele au început să iasă la iveală mulțumită cercetărilor stăruitoare ale istoricilor noștri de artă. După studiile înnoitoare asupra Probotei sau Bălineștilor datorate lui Sorin Ulea, subliniem pe acelea ale lui Vasile Drăguț deschizînd alte perspective asupra artei românești din Transilvania. De curînd, același cercetător s-a oprit asupra ctitoriei de la Arbore și, după o atentă investigație, ne-a dezvăluit un nou maestru al frescelor românești: Dragoș zugrav, fiul popii Coman din Iași.

Într-o elegantă prezentare, caracteristică anumitor colecții ale Editurii Meridiane, cu o sugestivă ilustrație în alb-negru și îndeosebi în culori, datorată lui Florin Radu, studiul asupra Arborei evocă, la început, cadrul general al creației culturale din epoca lui Ștefan cel Mare și din primele decenii ale secolului al XVI-lea, cu concluzia că modul de organizare al vieții artistice din Moldova „nu era cu nimic mai prejos decît acela din marile centre de artă contemporane, cu deosebirea — importantă desigur — că posibilitățile materiale autohtone erau mai reduse...” și că „bogăția fenomenului artistic se datora unui mediu social dinamic, cu inițiative îndrăznețe, conștient de resursele sale, capabil să reziste nu numai amenințărilor armatei dar și autorităților culturale recunoscute” (p. 8 și 9).

După ce reamintește că policromia fațadelor și decorarea lor cu pictură se regăsește în diferite zone ale Europei — în Transilvania, țările balcanice, în Italia, Spania, Franța sau Slovacia — Vasile Drăguț face o succintă descriere a arhitecturii ctitoriei de la Arbore, înălțată în 1507 cu cheltuielile pîrcălabului Luca Arbore și decorată — după

moartea năpraznică a frunțașului moldovean și a celor doi fii ai săi Nichita și Theodor² — de către Dragoș Coman, în 1541, prin grija Anei, nepoata boierului Arbore.

Analiza poartă, sistematic, asupra picturilor interioare și exterioare. În lăuntru bisericii reținem cîteva teme iconografice: Împărtașania apostolilor, Cina cea de Taină, Isus prunc în pateră, Sacrificiul lui Abraham (toate în altar), Panto cratorul (în centrul bolții naosului), mai multe scene ale ciclului cristologic și tabloul votiv (pe peretele vestic al naosului), înfățișînd pe Luca Arbore cu soția sa Iuliana și cei cinci copii ai lor.

În exterior, pictura se înșiruia pe toate fațadele; astăzi se păstrează pe peretele sudic și îndeosebi pe cel vestic. După 429 de ani, frescele se desfășoară în fața privitorului „singulare prin frumusețe” (prin colorit, ritm, detalii) și „incredibile prin durată” (p. 13 și 20).

Temele centrale ale peretelui sudic sînt: Acatistul Maicii Domnului, Deisis (cu o amplă teorie de sfinți), Parabola fiului risipitor, Judecata de apoi. Pe fațada vestică, cea mai bine păstrată și care dă impresia „unei gigantice pagini de carte” acoperită în întregime cu miniaturi, 85 la număr, urmărim Geneza, Vămile văzduhului, viața și martiriul sfinților Gheorghe, Dumitru și Nichita, precum și viața sfinței Paraschiva.

Cîteva concluzii a volumului ce-l prezentăm se cuvin a fi reținute:

1. Prima se referă la conținutul de idei al picturii. Cavalcada sfinților militari (în pronaos) — temă caracteristică iconografiei moldovene — și Imnul acatist (peretele exterior sudic) cu scena Aseidiului Constantinopolului, ilustrează simbolic lupta Moldovei pentru păstrarea ființei sale, a întocmirilor proprii.

Scenele fațadei vestice, cu patimile Sfîntului Nichita mărturisitorul, sînt arătate spre aducere aminte a morții neașteptate a lui Luca Arbore și a feciorilor săi, unul pe nume chiar Nichita.

2. A doua încheiere se referă la sinteza dintre elementele orientale și occidentale realizate de artiștii Arborei, în stilul tradițional, „al unui desăvîrșit echilibru” (p. 16). Au fost integrate într-o viziune plastică proprie, caracteristică stilului moldovenesc de pictură din prima jumătate a secolului al XVI-lea, felurite reflexe ale artei europene — singularități iconografice (reprezentarea uriașului Cristofor, obișnuit picturii murale din țările catolice), costume purtate în orașele italiene ale epocii, falduri de veșminte amintind

de forme specifice ale statuarei gotice tîrzii, scheme de organizare ale unor grupuri întîlnite în icoanele istoriate novgorodiene.

3. Din frescele Arborei aflăm nu numai numele artistului Dragoș Coman dar îi refacem și personalitatea: „ni-l imaginăm ca pe un personaj dinamic, inteligent, sensibil, dotat cu neobișnuită capacitate de recepție și de sinteză” (p. 29). Desprindem totodată și contribuția unui al doilea pictor, autor al Judecării de apoi și al sfinței Marina lovind pe Diavol și care vădește „un canon de frumusețe mai popular” (p. 29).

Aceste încheieri rezultă dintr-o documentată analiză, întemeiată pe o demonstrație precisă și pe grija clarificării detaliilor, totul redat într-o exprimare clară — trăsături ce definesc lucrările științifice ale lui V. Drăguț.

Lectura acestui studiu ne sugerează o întrebare: care era răsplata bănească a unui pictor la 1541? Cităm inscripția aflată lîngă portalul sudic: „Dragoș zugrav, fiul popii Coman din Iași au zugrăvit. Ana a fiicei lui Arbore celui bătrîn, a plătit Ana 20 zloți anul 7049” (1541).

Ce reprezentau acești 20 de zloți? Să reamintim cîteva tranzacții trecute în documentele vremii. A șasea parte din satul Glodeni a fost vîndută la 1 mai 1540 cu 100 zloți tătărăști (*Documente privind istoria României, veacul XVI, A, Moldova*, vol. I, p. 396); două părți din satul Hilișenii pe Suceava, — cu 600 zloți tătărăști (doc. din 13 iunie 1540, *idem*, p. 399—400); satul Feredeianii pe Sitna — cu 400 zloți (doc. din 30 noiembrie 1540, *idem*, p. 401); o treime din Roșcanii de pe Suceava — cu 350 zloți (doc. din 25 mai 1543, *idem*, p. 409); un sfert din Brăiești — cu 585 zloți (doc. din 14 decembrie 1545, *idem*, p. 411); a douăsprezecea parte din satul Rânzești — cu 50 zloți; în sfîrșit, o prisacă, aflată în hotarul Popeștilor, în mijlocul unei fînețe, a fost vîndută cu 40 de zloți (doc. din 6 aprilie 1546, *idem*, p. 450).

Pentru zugrăvirea Arborei, Dragoș Coman a primit deci 20 de zloți, adică jumătate din prețul unei prisăci. E adevărat, nu știm sigur dacă zloții amintiți reprezintă singura plată pentru pictura Arborei. Dar dacă totul s-a redus la această sumă — așa cum pare a arăta inscripția — atunci ea înseamnă foarte puțin, mai ales dacă o comparăm cu prețul pămîntului și al satelor cu țărani dependenți din acea epocă. Iar modestia răsplatei materiale nu ne sugerează oare și o altă latură a personalității lui Dragoș Coman și temeiurile — uneori altele decît cele direct bănești — care au stat la făurirea unei opere de artă românești cu mai bine de patru secole în urmă?

¹ V. Drăguț, *Dragoș Coman, maestrul frescelor de la Arbore*, Ed. Meridiane, București, 1969, 37 pag. + 78 planșe

² Întîmplată în 1523 la descoperirea complotului împotriva lui Ștefăniță Vodă.